

(ben)
H-356

ЗБОРНИК НАВУКОВИХ АРТЫКУЛАЎ

**НАЦЫЯНАЛЬНАЯ
МОВА
І НАЦЫЯНАЛЬНАЯ
КУЛЬТУРА:
аспекты ўзаемадзеяння**

Репозыторыю Баргу

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі

«Беларускі дзяржаўны педагагічны ўніверсітэт імя Максіма Танка»

НАЦЫЯНАЛЬНАЯ МОВА І НАЦЫЯНАЛЬНАЯ КУЛЬТУРА: АСПЕКТЫ ЎЗАЕМАДЗЕЙНЯ

Зборнік навуковых артыкулаў

Мінск 2009

УДК 811.161.3
ББК 81.2(4Бел)
Н35

Друкуецца па рашэнні рэдакцыйна-выдавецкага савета БДПУ

Рэдкалегія:

кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства БДПУ, намеснік дэкана па навуковай працы *Д.В. Дзятко* (адк. рэд.);
кандыдат філалагічных навук, дацэнт, загадчык кафедры беларускага мовазнаўства БДПУ *П.А. Міхайлаў*;
кандыдаты філалагічных навук, дацэнты кафедры беларускага мовазнаўства БДПУ *В.В. Урбан, Н.А. Радзіванойская*;
кандыдат філалагічных навук, дацэнт, дэкан факультэта беларускай філалогіі і культуры БДПУ *Ф.С. Шумчык*

Рэцэнзенты:

кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускага мовазнаўства Віцебскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя П.М.Машэрава *Ю.М. Бабіч*;
кандыдат філалагічных навук, дацэнт кафедры беларускай мовы Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ф.Скарыны *Л.П. Кузьміч*

Н35

Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння : зб. навук. арт. / рэдкал.: Д.В. Дзятко (адк. рэд.), П.А. Міхайлаў, В.В. Урбан і інш. – Мінск : БДПУ, 2009. – 204 с.

ISBN 978-985-501-748-7.

У зборнік увайшлі матэрыялы Міжнароднай навуковай канферэнцыі «Нацыянальная мова і нацыянальная культура: аспекты ўзаемадзеяння», якая праходзіла на базе кафедры беларускага мовазнаўства Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Тэнкі 5–6 мая 2009 г.

Адукацыйна-навуковым работнікам, выкладчыкам, аспірантам, студэнтам і ўсім, хто цікавіцца праблемамі беларускай лінгвістыкі.

УДК 811.161.3
ББК 81.2 (4 Бел)

ISBN 978-985-501-748-7

© БДПУ, 2009

ЗМЕСТ

Аліферчык Т.М. ЭТНАЛІНГВІСТЫЧНАЕ ДАСЛЕДАВАННЕ ТАПАНІМІІ: ЛАНДШАФТНАЯ МАДЭЛЬ ТАПАНІМІЧНАЙ СІСТЭМЫ ЗАХОДНЯГА ПАЛЕССЯ	3
Андрэева А.У. СУФІКСАЛЬНЫЯ АДПРЫМЕТНІКАВЫЯ ДЗЕЯСЛОВЫ СА ЗНА- ЧЭННЕМ 'НАДАВАЦЬ ПРЫМЕТУ' Ў СУЧАСНЫХ РУСКАЙ І БЕЛАРУСКАЙ МОВАХ.....	5
Асіпчук А.М. СТЫЛІСТЫЧНАЕ ВЫКАРЫСТАННЕ АНТОНІМАЎ-НАЗОЎНІКАЎ У ПАЭЗІІ ЯЎГЕНІІ ЯНІШЧЫЦ.....	8
Аўчыннікава Г.У. НАЙМЕННІ АСОБ ПАВОДЛЕ ПРАФЕСІІ Ў СФЕРАХ ВЫТВОРЧАЙ І НЕВЫТВОРЧАЙ ДЗЕЙНАСЦІ Ў БЕЛАРУСКАЙ, РУСКАЙ І ПОЛЬСКАЙ МОВАХ	10
Бакалінскі М.Л. ВЕРБАЛІЗАЦЫЯ В СОЦІОЛЕКТЕ ИТАЛО-АМЕРИКАНСКОЙ МАФИИ ДИХОТОМИИ «ИТАЛО-АМЕРИКАНСКАЯ МАФИЯ – КРИМИНАЛЬНЫЙ МИР США»: РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ.....	13
Балуш Т.В. К ВОПРОСУ О ЛИНГВОКОНЦЕПТУАЛЬНОМ АНАЛИЗЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА	15
Барысевіч А.В. ЦІ ЁСЦЬ СУВЯЗЬ ПАМІЖ СТАРАЖЫТНАЯЎРЭІСКИМ КАГАРТА- ТЫВАМ І ФОРМАМІ НА -МО Ў ВЫДАННІ ФРАНЦЫСКА СКАРЫНЫ? (на матэрыяле кнігі быцця)	18
Белая А.І. АСОБА І МОЎНАЯ СІТУАЦЫЯ Ў ПРОЗЕ ПЕРШАЙ ТРЭЦІ ХХ ст.	20
Биченкова Т.А. ДИАХРОНИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ИЗУЧЕНИЯ ЛЕКСИКИ	22
Богуш С.Я., Кулеш Г.І. ДЫЯЛЕКТНАЯ ЛЕКСІКА ЯК КРЫНІЦА ЛІТАРАТУРНАГА СЛОЎНІКА Ў АЦЭНКАХ ДАСЛЕДЧЫКАЎ 20–30-х гг. ХХ ст.	24
Бойка В.Ю. СТЫЛІСТЫЧНАЯ ПРЫНАЛЕЖНАСЦЬ ЖАНРУ БЛОГА: ЭКСТРАЛІНГВІСТЫЧНЫ АСПЕКТ	26
Бойка Н.Ю. УСЕЧАНЫЯ ЛЕКСІЧНЫЯ АДЗІНКІ Ў БЕЛАРУСКИМ ІНТЭРНЭТ- МАЎЛЕННІ (на прыкладзе тэкстаў інтэрнэт-дзённікаў <i>livejournal.com</i>).....	29
Бурак І.Л. РАЗВІЦЦЕ СІСТЭМЫ ЗЛУЧАЛЬНЫХ СРОДКАЎ СУВЯЗІ Ў СУЧАСНАЙ БЕЛАРУСКАЙ МОВЕ	30
Воінава А.М. НАЙМЕННІ АБУТКУ Ў ГАВОРКАХ МАЗЫРСКА-ПРЫПЯЦКАГА РЭГІЁНА. 32	
Гаўрош Н.В., Нямковіч Н.М. КАНЦЭПТ ЖЫЦЦЕ Ў АФАРЫСТЫЧНЫХ ВЫСЛОЎЯХ БЕЛАРУСКИХ ПІСЬМЕННІКАЎ	34
Генкін У.М. СУЧАСНАЯ АЙКАНІМІЯ ВІЦЕБШЧЫНЫ: ЛІЧБЫ І НАЗІРАННІ	36
Грачыха Т.А. ДЫЯЛЕКТНЫЯ АДРОЗНЕННІ НАМІНАЦЫЙ ПЛОТКІ Ў ГАВОРКАХ ПААЗЕР'Я.....	39
Давідоўскі П.М. ДЫСКУСІІ ПА ПРАБЛЕМАХ ВЫПРАЦОЎКІ НАЦЫЯНАЛЬНАЙ ГРАФІКІ Ў БЕЛАРУСКАЙ ЛІНГВІСТЫЦЫ 20–30 гг. ХХ ст.	41
Данільчык З.П. ПРА НЕКАТОРЫЯ СІНТАКСІЧНЫЯ КАНСТРУКЦЫІ ТАЎТАЛАГІЧНАГА ХАРАКТАРУ	43
Дзятко Д.В. ПЕРЫЯД МАДЫФІКАВАНАГА АНТЫПУРЫЗМУ Ў РАЗВІЦЦІ БЕЛАРУСКАЙ МАТЭМАТЫЧНАЙ ТЭРМІНАЛОГІІ І ТЭРМІНАГРАФІІ	46

АСОБА І МОЎНАЯ СИТУАЦЫЯ Ў ПРОЗЕ ПЕРШАЙ ТРЭЦІ ХХ СТ.

Чалавечы вопыт свету з'яўляецца моўным вопытам. Лексіка і фразеалогія эпохі – надзвычай «эканомныя» і яркавыя мастацкія сродкі перадачы яе духу. У ладзе маўлення літаратурных герояў паўстае іх духоўны свет, характар, настрой. 1-я трэць ХХ стагоддзя асабліва паказальная ў гэтых адносінах. Многія мастацкія творы акцэнтуюць увагу на чалавеку, які апавядае, і чалавеку, які піша. Так, кварталны Хаім Рыбс з аднайменнага апавядання (1921) скардзіцца, што атрымаў «цэлую кучу» паперак: «Хто толькі не піша: і выканком, і кувырком, і кулаком...» [7, с. 122]. І, канечне ж, тыя, для каго пісаць азначае жыць. Не пакідае чытача абыякавым апавяданне Я.Коласа «Драматург і лірычны паэт» (1927). Першы з названых герояў, Амелька Шчыт, «ніякіх знакаў прыпынку не прызнае... «І» ён піша ўсюды кароткае. Правапіс яго пераважна фанетычны». Дзіва што напісаў ён такую «песу», што «і Галубок набок!» [7, с. 240–241]. У апавяданні Я.Коласа «Трыумф» (1925) паэт, сабраўшыся ў вёску, «увесь райвыканком на ногі паставіў, прадрыку чуць дыхаліцы не нагнаў. Бегав прадрык, на кавалкі разрываецца, у клуб народ зганяе» [7, с. 144]. На сцэне аматар славы «вытрас з кішэні паэзію» і прачытаў, сярод іншага: «Эх, казюно электрыфікацыя! Пусцім трактар-самаяг. На два лоцкі грунт абмацае Пролетарскае дзіця [7, с. 146]. Акрамя гэтага, паэт пафасна заклікаў: «Лайся, вецер, вол рыбы!» і «...каціся ды абручыкам, сказ мой, хмелевабуяні!» Я.Колас «дэкадзіруе» гэтыя адмысловыя «абразкі» ў духу народнай этымалогіі: «Усё, галубок, зразумелі... як ёсць чысценька: і п'янства гэтае самае, п'яню гэтую, і нашу цёмную нетрафікацыю. Толькі... трахты гэтае не трэба, і мацаць тут ужо няма чаго, і так неспакойна жыць стала» [7, с. 147]. На гэтых прыкладах мы бачым, што для сапраўднага творцы сацыяльныя, эстэтычныя і моўна-маўленчыя праблемы выступаюць у непарыўным адзінстве.

Да Міхайлы Іванавіча, галоўнага героя коласаўскага апавядання «Пракурор» (1925), прыходзіць у госці настаўнік і, замест прывітання, «громка, выразна і важна» кажа: «Чмак!», што «ў перакладзе на мову сучаснасці азначае: чэсць маю кланяцца!» [7, с. 156–157]. Госць таксама пацяшае гаспадароў паведамленнем аб тым, што школьныя работнікі называюцца «шкрабы». Я.Колас, карыстаючыся сродкамі смехавай культуры, выказвае пратэст супраць неапраўданага засілля абрэвіяцыі. Пракурор рэзюмуе: «Вось камедыянты!.. Не ведаюць ужо, што рабіць, дык давай крывіць мову!» [7, с. 157]. Аднак вуснамі Андрэя Мартынавіча пісьменнік прамаўляе: «... ведаюць яны (бальшавікі – **А. Б.**), добра ведаюць, што робяць, і, трэба аддаць ім справядлівасць, робяць начыстую і гладка» [7, с. 157], напрыклад, у развязанні зямельнага пытання ці ліквідацыі непісьменнасці. Было б, аднак, наўна бачыць у апошняй грамадскай тэндэнцыі выключна гуманістычны змест. Выснова беларускага класіка ўзыходзіць да меркавання К.Леві-Строса адносна сітуацыі ў Еўропе ХІХ стагоддзя: «Барацьба з непісьменнасцю... супадае з узмацненнем кантролю над грамадзянамі з боку ўлады. Калі ўсе будуць умець чытаць, Улада зможа ўпэўнена казаць: няма каму адгаворвацца няведаннем закону» [цыт. па 1, с. 204].

У Першым пасланні святога апостала Паўла да карыньянаў гаворыцца: калі «...спірэль ці гуслі... не нараджаюць паасобных тонаў, то як распознаць тое, што іграюць на спірэлі ці на гуслях? І калі труба будзе выдаваць няпэўны гук, хто пачне рыхтавацца да бітня? Так, калі і языком прамаўляць незразумелыя словы, то як даведаюцца, што вы гаворыце? Вы будзеце гаварыць на вечер».

Характарызуючы, напрыклад, стылявыя асаблівасці прозы Л.Калюгі, З.Драздова адзначаю, што ў яго апавяданнях і аповесцях «можна знайсці вялікае мноства слоў-нава-творнаў, якія хоць і здаюцца нязвычайнымі сучаснаму чытачу, аднак заўсёды зразумелыя, свайскія <...> таму, што з'яўляюцца па-народнаму сакавітымі, жываліснымі, каларытнымі, абнавіраюцца на зрокавыя вобразы» [4, с. 136]. Безумоўна, даследчыца мае на ўвазе не толькі «навастворы», якія нарадзіла новая рэчаіснасць: «Зайдзі ў *Р'ык*. Там табе ў культад-дэп накіраваць...» [6, с. 84]; «Перш-наперш выключым з бюро і... аж да выключэння з *касам*» [6, с. 111]; «Там зложым пратакол і справу накіруем у *галасу*» [6, с. 135]. Л.Калюга ніякім чынам не адаптуе новыя словы ў мове сваіх тэкстаў, і ў гэтым выразна бачыцца мастацкая мэта. Пададзеная аўтарам менавіта ў такім варыянце, мова герояў, як справядліва заўважаў К.Чорны, адбівае сучаснасць, але яна штучная, «цяжкая, сухая, покаявая» [9, с. 81], што пралівае яскравае святло на дух эпохі і сутнасць чалавека, які жыве ў падобнай асяродку пакрытычна адпавядаць гэтаму духу. (Гранічна завастрыў увагу на падобнай з'яві рускі паэт М.Валошын, калі так пісаў пра сакавік 1917 года: «На рву у места Лобного, У церкви Покрова, Возносят неподобные, Нерусские слова» [3, с. 104].) У цэлым жа мова Л.Калюгі «не засмечана ніякімі бюракратызмамі, мёртвымі або сцёртымі словамі», а «абар» слова, інтанацыі, стаўленне слова ў радок... па-сапраўднаму беларускія» [4, с. 136]. Выйшаў ён (Змітра – А. Б.) з хаты, каб схадзіць дзе да мужчын *вочы крыху пра-стапоўдзіць*» [6, с. 259]; «*Многа бялейшыя ёсць чыроўныя буракі, як табы зрабіўся Савос-тава*» [6, с. 276]; «Палпытаюць чаго – *бы секачом адсячы, гаворыць – што рэдзьку скрыпяе*» [6, с. 81]; «Сястра – *самая страйніся*, толькі па вачорках і бегае, як вечар настане» [6, с. 86]; «*На трэі качаргі сонца ўвысь знялося, як згледзелі касцы Ігналіху...*» [6, с. 125] з полуднем... Прыведзеныя і шматлікія іншыя прыклады сведчаць, што, нягледзячы на асабліванага дыру вытлумачэння. Падобны матыў уласцівы і рускай прозе. Так, Б.Зайцаў у апавяданні «Вуліца св. Мікалая» піша: «...уж новое пришло... облепило стены сотнями плакатов и декретов, выпустило новые слова, слуху несвычные...» [5, с. 436]. У былога чалавучніка Гукоўскага (апавяданне Я.Нёманскага «Зварот») яны нават выклікалі перапа-тэх. «Самы горад, вуліцы з дамамі, дзе з'явіліся незвычайныя надпісы незвычайных устаноў, зрабіліся яму... жудасна-варожымі...» [8, с. 148]. Але пісьменнікі ўсё ж не губ-ляюць атымізму, які жывіцца, сярод іншага, і тым, што «поэт бирюзовоглазый», хай сабе і «смітаю посадевший, в пальто рваном и шапчонке третьей» хаця і спяшаецца на лекцыю ці семінар у «пролеткульт и пролетдрам, политотдел и наробраз», усё ж «в словах новых будет поучать людей... старым откровениям писаний» [5, с. 436].

Нобогіўскі лаўрэат І.Бродскі выказаў перакананасць у тым, што прагрэс мовы азна-чае не якаснае і колькаснае ўзбагачэнне. Ён не пагаджаўся з тым, лічыць структуру мовы менавіта змяніць або накіроўваць пры дапамозе нейкіх рэзальцый, бо «мова звалючыянуе, і не рэвалюцыянізуецца...» [2, с. 339]. Творца заклікаў з асцярогай ставіцца да спра-

шчэнняў і не выпускаць з-пад увагі, «у імя чаго яны праводзяцца», бо складанасць мовы не загана, а найперш сведчанне духоўнага багацця народа, які гэтую мову стварыў. Спрашчэнні ж па сутнасці з'яўляюцца абкраданнем мовы. І Бродскі папярэджвае, што гэты працэс бясконцы: урэшце можна перайсці на мову жэстаў і нават прывыкнуць да гэтага. Форма не ўплывае на функцыю, але можа знявечыць яе, стварыць адваротнае ўяўленне «Утылітарызм і стандартызацыя... гэтакія ж шкодныя, як перагрузка дэталямі. Манеж пазбаўлены калоны, ператвараецца ў хлэў; каланада функцыянальная: яна адыгрывае ролю, падобную да ролі фанетыкі. А фанетыка – гэта моўны эквівалент дотыку, гэта... пачуццёвая аснова мовы» [2, с. 340]. Надзвычай сугучныя думкі знаходзім у М.Валошына «Словам, якое ёсць зямное цела думкі, мы можам намацаваць дарогу перад сабою. <...> Словам заклінае будучыню» [3, с. 445]. З гэтага вынікае, як асцярожна трэба ставіцца да моватворчасці і рэфармавання мовы ў пераходныя перыяды грамадскага развіцця, калі яго шлях сапраўды даводзіцца намацаваць, што было ўласцівым 1-й трэці XX стагоддзя.

Літаратура

1. Акудовіч, В. Код адсутнасці. Асновы беларускай ментальнасці / В.Акудовіч. – Мінск: Логвінаў, 2007. – 216 с.
2. Бродский, И. Форма времени: стихотворения, эссе, пьесы: в 2 т. – Мінск: Эридан, 1992. – Т. 2: Стихотворения, эссе, пьесы. – 480 с.
3. Волошин, М. Избранное: стихотворения, воспоминания, переписка / М.Волошин. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 479 с.
4. Драздова, З. Творчасць А.Мрыя і Л.Калюгі: стыль і асаблівасці / З.Драздова. – Мінск: Беларуская навука, 1997. – 143 с.
5. Зайцев, Б. Осенний свет: повести, рассказы / Б.К.Зайцев. – М.: Сов. писатель, 1990. – 544 с.
6. Калюга, Л. Ні госьць ні гаспадар. Апавяданы і апавесці / Л.Калюга – Мінск: Маст. літ., 1974. – 290 с.
7. Колас, Я. Пісаравы імяніны: гумарыстычныя апавяданы / Я.Колас. – Мінск: Маст. літ., 2008 – 263 с.
8. Нёманскі, Я. Творы / Я.Нёманскі. – Мінск: Маст. літ., 1984. – 598 с.
9. Чорны, К. Збор твораў: у 8 т. / К.Чорны – Мінск: Маст. літ., 1975. – Т. 8: Публіцыстыка, крытычныя артыкулы, дзённік, летапіс жыцця і творчасці, алфавітныя даведнікі твораў, паказчыкі імён. – 616 с.